BASTERIA 42: 1-5, 1978

Drie voor Nederland nieuwe soorten landslakken uit Zuid-Limburg

J.P.M. CLERX, W.J.M. MAASSEN & Th. E.J. RIPKEN

Recentelijk werd in Nederland het voorkomen van drie soorten landslakken vastgesteld, die nog niet eerder binnen onze grenzen werden waargenomen. In twee gevallen, bij *Acicula (A.) fusca* en *Boettgerilla pallens*, was er reeds vooraf op gewezen dat de betreffende soorten wellicht in ons land zouden leven (Gittenberger, Backhuys & Ripken, 1970: 39, 85). Het meest verrassend was derhalve de vondst van de derde soort, *Acicula (Platyla) polita*.

Wij zijn dank verschuldigd aan Dr. E. Gittenberger (Leiden), voor enkele suggesties betreffende de tekst, en aan Dr. J. van Goethem (Brussel), die ons de foto's van *Boettgerilla pallens* ter publicatie afstond.

Superfamilia Rissoacea, Familia Aciculidae

Tot voor kort kenden we uit Nederland slechts één landslak met een operculum, *Pomatias elegans* (Müller). Door de ontdekking van twee *Acicula*-soorten komt dit aantal nu op drie. De *Acicula's* hebben karakteristieke glanzende, cylindrische huisjes, waardoor ze met geen andere inheemse soorten verward kunnen worden.

Acicula (Acicula) fusca (Montagu, 1803)
(fig. 2a-b)

Turbo fuscus Montagu, 1803: 330.
Acme (Acme) inchoata Ehrmann, 1933: 182.
Acme lineata – Adam, 1960: 136, fig. 18 (niet *Bulimus lineatus* Draparnaud, 1801).
Acicula (Acicula) fusca – Jaeckel, 1962: 53; Gittenberger, Backhuys & Ripken, 1970: 39, fig. 10 (naar Adam, 1960: fig. 18).
Acicula (Acicula) lineata inchoata – Ant, 1963: 8, Karte 2.

Het hoornbruine glanzende huisje (fig. 2a-b) is wat kleiner dan bij *A. (P.) polita* en bezit bovendien opvallende radiale groefjes, terwijl een verdikking aan de buitenzijde achter

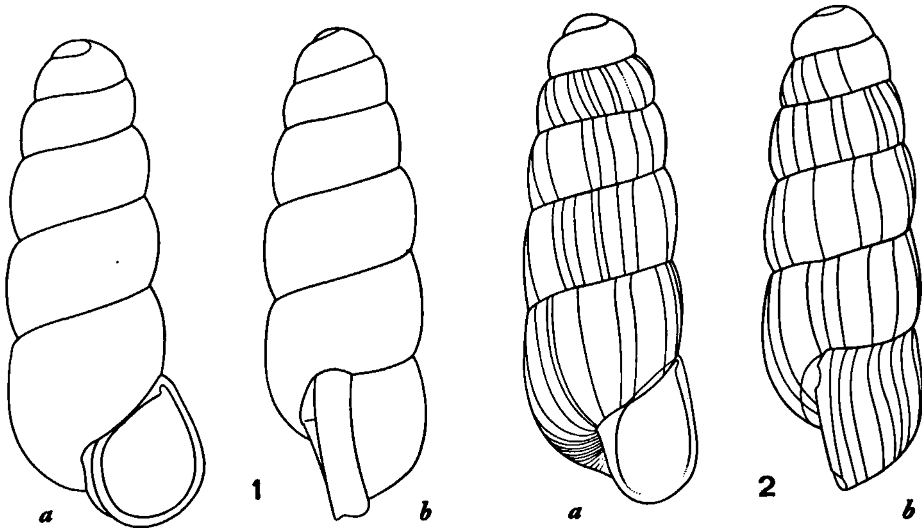

Fig. 1, 2. Twee voor Nederland nieuwe *Acicula*-soorten. 1, *A. (Platyla) polita* (Hartmann), 3.0 mm hoog, Geulhem, W.J.M. Maassen leg.; 2. *A. (A.) fusca* (Montagu), 2,6 mm hoog, Vaals, Th. E.J. Ripken leg. Tekeningen W.C.G. Gertenaar, naar materiaal in het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden.

de mondrand geheel ontbreekt. Hoogte 2,4—2,6 mm, breedte ± 0,9 mm.

Nadat Ripken deze soort in 1968 tot op 100 m van de Nederlandse grens in België had verzameld (Gittenberger, Backhuys & Ripken, 1970: 39), gelukte het hem in mei 1972 het voorkomen in Nederland aan te tonen. *A. (A.) fusca* leeft in de strooisellaag aan de zuidrand van het Malensbos, 100 m ten noorden van grenspaal 6, gemeente Vaals (EIS 342229 = UTM GS0927). De begeleidende soorten zijn: *Carychium (Saraphia) tridentatum* (Risso), *Ena (Ena) obscura* (Müller), *Discus (Discus) rotundatus* (Müller), *Vitrea contracta* (Westerlund), *Aegopinella pura* (Alder), *Oxychilus (Oxychilus) cellarius cellarius* (Müller), *Cochlodina laminata laminata* (Montagu), *Clausilia (Clausilia) bidentata bidentata* (Ström), *Trichia (Trichia) hispida* (L.), *Helicodonta obvoluta* (Müller), *Helicigona (Helicigona) lapicida lapicida* (L.) en *Cepaea (Cepaea) hortensis* (Müller).

A. (A.) fusca leeft in Nederland aan de noordgrens van haar continentale areaal (Ant, 1963: Karte 2; Adam, 1960: 137). In Groot-Brittannië worden de slakken nog noordelijker gevonden (Kerney, 1976: map 18). Aangezien de soort lange tijd niet algemeen van *A. (A.) lineata* (Draparnaud) werd onderscheiden, is de juiste omvang van het verspreidingsgebied in West-Europa nog onduidelijk.

Acicula (Platyla) polita (Hartmann, 1840)
(fig. 1a-b)

Pupula acicularis polita Hartmann, 1840: 5, 39, pl. 2 fig. 1-2.
Acme polita – Mermod, 1930: 516.
Acme (Platyla) polita – Ehrmann, 1933: 183, fig. 113.
Acicula (Platyla) polita – Jaeckel, 1962: 53; Ant, 1963: 8, Karte 3.

Het hoornbruine, sterk glanzende huisje (fig. 1a-b) vertoont geen radiale groefjes; vlak achter de mondrand bevindt zich aan de buitenzijde een krachtig bol verdikte, radiale band. De soort wordt groter dan *A. (A.) fusca.* Hoogte 2,65–3,1 mm, breedte 1,1–1,2 mm.

A. (P.) polita werd door Maassen in juni 1976 ontdekt te Geulhem, op een helling langs de Geul, slechts begroeid met kruiden, zonder struiken of bomen, tussen Geulhem en Valkenburg (EIS 331216 = UTM FS 9638). De volgende begeleidende soorten werden aangetroffen: *Pomatias elegans* (Müller), *Carychium (Saraphia) tridentatum* (Risso), *Succinea (Succinea) putris* (L.), *Cochlicopa lubrica* (Müller) +, *Cochlicopa lubricella* (Porro)+, *Columella edentula* (Draparnaud)+, *Truncatellina cylindrica* (Férussac)+, *Vertigo (Vertigo) pusilla* Müller+, *Vertigo (Vertigo) pygmaea* (Draparnaud)+, *Orcula (Sphyradium) doliolum* (Bruguière), *Pupilla (Pupilla) muscorum* (L.)+, *Vallonia costata costata* (Müller)+, *Vallonia excentrica* Sterki+, *Acanthinula aculeata* (Müller), *Ena (Ena) obscura* (Müller), *Punctum (Punctum) pygmaeum* (Draparnaud), *Discus (Discus) rotundatus* (Müller), *Arion (Arion) ater rufus* (L.), *Arion (Carinarion) circumscriptus* Johnston, *Arion (Kobeltia) hortensis* Férussac, *Arion (Microarion) intermedius* Normand, *Vitrina (Vitrina) pellucida pellucida* (Müller), *Phenacolimax (Phenacolimax) major* (Férussac), *Vitrea (Vitrea) contracta* (Westerlund). *Aegopinella pura* (Alder), *Oxychilus (Oxychilus) cellarius cellarius* (Müller), *Lehmannia (Lehmannia) marginata* (Müller), *Deroceras reticulatum* (Müller), *Cecilioides (Cecilioides) acicula* (Müller), *Clausilia (Clausilia) parvula parvula* Férussac, *Iphigema lineolata lineolata* (Held), *Iphigena rolphii* (Leach), *Perforatella (Monachoides) incarnata* (Müller), *Trichia (Trichia) hispida* (L.), *Helicodonta obvoluta* (Müller), *Cepaea (Cepaea) hortensis* (Müller) en *Helix (Helix) pomatia pomatia* L. De met + aangeduide soorten zijn kennelijk niet recent.

De dichtstbijzijnde vindplaats van *A. (P.) polita* in het buitenland bevindt zich bijna 200 km noordoostelijk van Geulhem in Duitsland, ten oosten van Düsseldorf (Ant, 1963: Karte 3). De soort komt, voor zover bekend, alleen in Zwitserland, nabij Genève, nog westelijker voor dan in Nederland (Mermod, 1930: 516). Recent voorkomen in België kon niet worden aangetoond. In 1976 verzamelde H. Devriese evenwel *A. (P.) polita,* samen met *A. (A.) fusca,* uit kwartaire afzettingen in Strombeek-Bever, ca. 10 km ten noorden van Brussel (Devriese, 1976). Volgens Likharev & Rammel'meier (1952: 116) reikt het areaal oostwaarts via centraal Europa tot in Rusland.

Superfamilia Zonitacea. Familia Milacidae
Subfamilia Boettgerillinae
Boettgerilla pallens Simroth, 1912
(fig. 3–5)

Boettgerilla pallens Simroth, 1912: 55, pl. 3 fig. 50, pl. 8 fig. 32; Colville, Lloyd-Evans & Norris, 1974: 203; Wiktor 1973: 58
Boettgerilla vermiformis Wiktor, 1959: 1; Van Goethem, 1972: 1; Gittenberger, Backhuys & Ripken, 1970: 85.

Het is niet verwonderlijk dat *B. pallens* in ons land werd aangetroffen. De soort, aanvankelijk beschreven uit de Kaukasus, is inmiddels uit vele landen in Midden- en West-Europa (inclusief Engeland en Ierland) bekend geworden. Men neemt algemeen aan dat het verspreidingsgebied buiten de Kaukasus tenminste gedeeltelijk onder invloed van de mens tot stand gekomen is, al ontbreekt daarvoor in feite elk bewijs. Het is nl. niet aannemelijk dat een zo karakteristieke naaktslak als *B. pallens*, die pas in 1959 voor het eerst uit Midden-Europa werd gemeld (Wiktor: Polen), daarvóór steeds over het hoofd gezien zou zijn. Overigens dient opgemerkt te worden dat de dieren een verborgen levenswijze hebben. De slakken leven verscholen onder en tussen grof bodemmateriaal, zoals stenen, stukken hout, aardkluiten enz.

Uitvoerige, goed geïllustreerde beschrijvingen in resp. Duits, Engels en Frans zijn in de literatuur te vinden bij Wiktor (1973), Colville, Lloyd-Evans & Norris (1974) en Van Goethem (1972). Wij menen dan ook te kunnen volstaan met de opmerking dat *B. pallens* zeer duidelijk van alle inheemse naaktslakken verschilt door het in kruipende toestand (fig. 3-4) opmerkelijk slanke, wormvormige lichaam. De dieren zijn grijsachtig wit tot loodgrijs van kleur. Vanaf het rugschild verloopt een scherpe kiel naar achteren, die vooral bij samengetrokken slakken (fig. 5) opvalt.

B. pallens werd in mei 1973 door Clerx en Ripken op twee plaatsen vastgesteld: (a) in een begroeide kuil met stenen aan de zuidrand van het Elzetterbos, 0,2 km noordwestelijk van "Buitenlust", gemeente Vaals (EIS 341226 = UTM GS0628); (b) in een gedeeltelijk met boomstronken gevulde kuil aan de oostrand van het Onderste Bos, 0,2 km zuidwestelijk van de weg naar Diependal, gemeente Wittem (EIS 342224 = UTM GS0427). Op vindplaats (b) konden de volgende begeleidende soorten worden vastgesteld: *Discus (Discus) rotundatus* (Müller), *Oxychilus (Oxychilus) cellarius cellarius* (Müller), *Euconulus (Euconulus) fulvus* (Müller), *Cochlodina laminata laminata* (Montagu), *Clausilia (Clausilia) bidentata bidentata* (Ström), *Perforatella (Monachoides) incarnata* (Müller), *Trichia (Trichia) hispida* (L.), *Helicodonta obvoluta* (Müller), *Helicigona (Helicigona) lapicida lapicida* (L.) (kennelijk niet recent) en *Cepaea (Cepaea) hortensis* (Müller).

Zuidlimburgs materiaal van de drie voor Nederland nieuwe soorten is gedeponeerd in de molluskencollectie van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden.

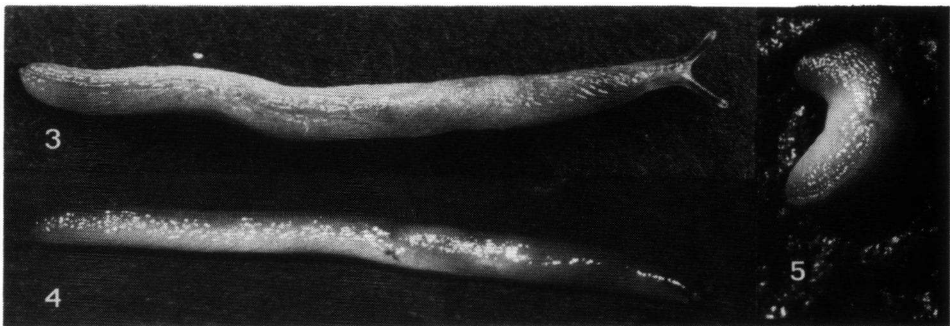

Fig. 3-5. *Boettgerilla pallens* Simroth, Chiny, België. 3, 4, kruipend, resp. in boven- en zijaanzicht, 20 mm lang; 5, samengetrokken, 8,5 mm lang. Foto's C. Schoemaker & J. van Goethem.

SUMMARY

Three species of land snails have to be added to the Dutch list, viz., *Acicula (Acicula) fusca* (Montagu, 1803), *Acicula (Platyla) polita* (Hartmann, 1840), and *Boettgerilla pallens* Simroth, 1912, all collected in the southern parts of the province of Limburg.

LITERATUUR

ADAM, W., 1960. Mollusques 1. Mollusques terrestres et dulcicoles. – Faune Belg.: 1-402.

ANT, H., 1963. Faunistische, ökologische und tiergeographische Untersuchungen zur Verbreitung der Landschnecken in Nordwestdeutschland. – Abh. Landesmus. Naturk. Münster 25: 1-125.

COLVILLE, B., L. LLOYD-EVANS & A. NORRIS, 1974. Boettgerilla pallens Simroth, a new British species (with Addendum: Boettgerilla pallens Simroth, new to Ireland, by R. ANDERSON & A. NORRIS). – J. Conch., London 28: 203-208.

DEVRIESE, H., 1976. Acicula fusca (Montagu, 1803) en Acicula polita (Hartmann, 1840) uit een kwartaire laag te Strombeek-Bever (België). – CorrBl. Ned. malac. Ver. 170: 538-539.

EHRMANN, P., 1933. Mollusca. – Tierwelt Mitteleur. 2 (1): 1-264.

GITTENBERGER, E., W. BACKHUYS & Th. E.J. RIPKEN, 1970. De landslakken van Nederland. – Bibl. Kon. Ned. natuurh. Ver. 17: 1-177.

GOETHEM, J. VAN, 1972. Contribution à l'étude de Boettgerilla vermiformis Wiktor, 1959 (Mollusca Pulmonata). – Bull. Inst. r. Sci. nat. Belg. 48 (14): 1-16.

JAECKEL, S. G.A., 1962. Ergänzungen und Berichtigungen zum rezenten und quartären Vorkommen der mitteleuropäischen Mollusken. In: A. ZILCH & S.G.A. JAECKEL, Mollusken. – Tierwelt Mitteleur. 2 (1) (Ergänzung 2): 25-294.

KERNEY, M.P., 1976. Atlas of the non-marine Mollusca of the British Isles: i-v, 203 niet genummerde pp. Cambridge.

LIKHAREV, J.M., & E. S. RAMMEL'MEIER, 1952. Nazemnye molljuski fauny SSSR. – Opred. Faune SSSR 43: 1-511.

MERMOD, G., 1930. Gastéropodes. – Cat. Invert. Suisse 18: i-xii, 1-583.

MONTAGU, G., 1803. Testacea Brittannica or natural history of British shells, marine, land and freshwater, including the most minute: systematically arranged and embellished with figures, 2: 293-606 + 4 niet genummerde pp. Londen.

SIMROTH, H., 1912. Neue Beiträge zur Kenntnis der kaukasischen Nacktschneckenfauna. – Izv. Kavkaz. Muz. 6: 1-140.

WIKTOR, A., 1959. Boettgerilla vermiformis n. sp. (Mollusca, Pulmonata). – Commun. Poznan Soc. Fr. Sci. 4: 1-2.

———, 1973. Die Nacktschnecken Polens. Arionidae, Milacidae, Limacidae (Gastropoda, Stylommatophora). – Monogr. Fauny Polski 1: 1-182.